

Л. О. ЦИНДРОВСЬКА

Про деякі типи фібул перших століть нашої ери на Середньому Подніпров'ї

На території Середнього Подніпров'я відома значна кількість металевих знахідок, що належать до першої чверті I тисячоліття н. е. Особливу увагу привертають фібули, як найбільш масовий і добре датований тип прикрас. Незважаючи на те, що в основному вони являють собою випад-

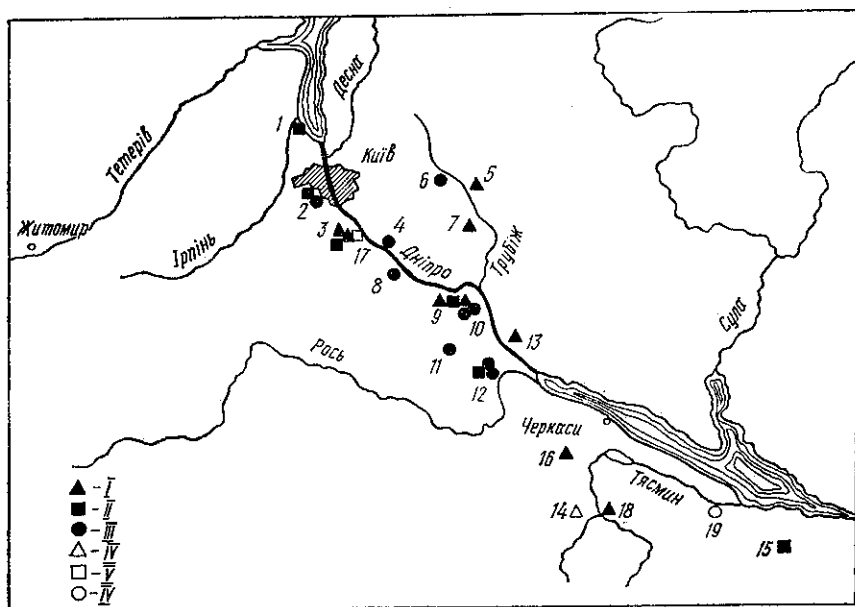

Рис. 1. Схема поширення знахідок перших століть нашої ери на Середньому Подніпров'ї:

1 — с. Лютиж; 2 — Київщина; 3 — с. Таценки; 4 — с. Рудяки; 5 — с. Коржі; 6 — с. Пасічна; 7 — с. Вовчків; 8 — м. Ржищів; 9 — с. Зарубинці; 10 — с. Грищенці; 11 — с. Степанці; 12 — с. Кононча; 13 — с. Ліплява; 14 — с. Пастирське; 15 — Надпоріжжя; 16 — Черкаська обл.; 17 — с. Тринілля; 18 — м. Сміла; 19 — с. Суботів.
Умовні позначення: I — воїнські фібули; II — очкоподібні; III — гостропрофільовані; IV — типу «авцисса»; V — підв'язна; VI — пружинна.

кові знахідки, їх наявність (в комплексі з іншими матеріалами цього часу) може вказувати на характер заселення вказаної території. Питання характеристики типології і хронології східноєвропейських фібул присвячено чимало наукових праць, серед яких найбільш повною є монографія А. К. Амброза¹. Проте значна кількість такого роду прикрас була

¹ Амброз А. К. Фибулы юга Европейской части СССР (II в. до н. э. — IV в. н. э.) — САИ, М., 1966; Кухаренко Ю. В. Зарубинецкая культура. — САИ, 1964; Каспарова К. В. О верхней хронологической границе зарубинецкой культуры Припятского Полесья. — СА, 1976, № 3; Almgren O. Studien über nordeuropäische Fibelformen der ersten nachchristlichen Jahrhunderte mit Berücksichtigung der provinzialrömischen und südrussischen Formen. Stockholm, 1897; Eggers H. Zur absoluten Chronologie der römischen Kaiserzeit in Freien Germanien. — Jahrbuch der Römisch—Germanischen Zentralmuzeum Mainz II, 1955.

виявлена вже після виходу праці, і тому з 29 фібул перших століть нашої ери, що походять з Середнього Подніпров'я (таблиця), дослідником враховано лише 15.

Автором статті зроблено спробу узагальнити всі наявні знахідки фібул I — першої половини III ст. н. е. на згаданій території, а також уточнити їх типологічне і хронологічне визначення. Загалом при характеристиці фібул ми спиралися на типологічні схеми, запропоновані А. К. Амброзом².

Як зазначалося, з 21 пункту Середнього Подніпров'я походить 29 екземплярів фібул першої чверті I тисячоліття н. е.^{*}, які поширені тут майже рівномірно від Постугиння до Поросся (рис. 1). Колекція включає різноманітні зразки ранньоримських, північнопричорноморських та західноєвропейських типів, віднесених за класифікацією А. К. Амброза до семи груп: одночленні «воїнські» з суцільним приймачем (гр. 4); типу «авцисса» (гр. 5); очкоподібні (гр. 9); гостропрофільовані західних типів (гр. 10); гостропрофільовані причорноморського типу (гр. 11); пружинні фібули з гладким корпусом і кнопкою на кінці приймача (гр. 12); увігнуті підв'язні фібули (гр. 16³; див. таблицю).

Найбільш рання в хронологічному відношенні група включає 10 екземплярів з восьми пунктів (Зарубинці, Таценки, Вовчків, Грищенці, Пастирське, Сміла, Ліплява, Київщина). Серед них — один екземпляр типу «бойїв», вісім належать до так званих «воїнських» фібул і один — до типу «авцисса». «Воїнські» фібули в широкому плані датуються кінцем I ст. до н. е. — II ст. н. е.⁴

Найбільш ранні варіанти представлені фібулою «бойїв» (гр. 4, підгрупа 3) з Грищенців, датованою кінцем I ст. до н. е. — початком I ст. н. е., а також типу «авцисса» (гр. 5, варіант 1), з Пастирського, яка датується першою половиною I ст. н. е.⁵ Вісім інших екземплярів «воїнських» фібул (група 4, підгрупа 2, варіанти 1, 2, 5), на думку А. К. Амброза, належать до I ст. н. е.⁶ Але щодо хронології фібул цього типу в літературі існує кілька точок зору. Як вважає К. В. Каспарова, вони датуються першою половиною I ст. н. е., що пояснюється відсутністю їх в закритих комплексах зарубинецької, а також пшеворської і оксивської культур разом з матеріалами другої половини I ст. н. е.⁷ Д. О. Мачинський поширює датування «воїнських» фібул до III ст. включно, посилаючись на центральноевропейські культури, зокрема східнопруську⁸. На нашу думку, цілком слушною є точка зору К. В. Каспарової, висновки якої правомірні і для Середнього Подніпров'я.

Трохи пізнішого часу знахідки з с. Коржі («почепський» варіант «воїнської» групи) і фібула з с. Трипілля — урочище Дівич Гора (верхньодніпровська серія увігнутих підв'язних фібул — гр. 16). Аналогії цим зразкам відомі на пам'ятках почепського типу в Верхньому Подніпров'ї у Білорусії⁹, очевидно, вони є синхронними останнім.

² Амброз А. К. Фібулы юга...

* Нами не враховувалися фібули т. з. «воїнського» типу, знайдені на Пирогівському могильнику.

³ Амброз А. К. Фібулы юга...

⁴ Там же, с. 23—25.

⁵ Там же, с. 25, 26; Амброз А. К. Фібулы зарубинецкой культуры.— МИА, 1959, № 70, с. 190.

⁶ Амброз А. К. Фібулы юга..., с. 23—24.

⁷ Каспарова К. В. О верхней хронологической границе...; Каспарова К. В. О датировке фибул зарубинецкой культуры.— В кн.: Новейшие открытия советских археологов: Тезисы докладов конференции. Киев, 1975.

⁸ Мачинский Д. А. О хронологии некоторых типов вещей зарубинецкой и одновременных ей культур.— КСИА АН СССР, 1963, вып. 94, с. 27.

⁹ Заверняев Ф. М. Почепское селище.— МИА, 1969, № 160.

Знахідки фібул перших століть нашої ери на Середньому Подніпров'ї

№ п/п	Місце знахідки	Умови знахідки	Тип, група, підгрупа і варіант (за А. К. Амброзом ¹)	Розміри фібули (довжина і максимальна ширина)	Де опублікована
1.	Село Лютиж Києво-Святошинського району Київської обл.	Пізньозарубинецьке поселення, яма (?)	Очкоподібна, гр. 9, вар. 3	7,3 см, 2 см	<i>Бидзиль В. И., Пачкова С. П.</i> Зарубинецкое поселение у с. Лютеж.— МИА, 1969, № 160, с. 71—72.
2.	Клівщина	Не відомі	Те ж	10,5 см 18 см	<i>Ханенко Б. Н.</i> и <i>В. И.</i> Древности Приднпровья. вып. IV, 1901, табл. IV, рис. 129
3.	»	Те ж	Гостропрофільована, гр. 11, серія 1, вар. 1—1	6 см	Там же. рис. 137.
4.	Село Таценки Обухівського району Київської обл.	На поселенні з пізньозарубинецьким матеріалом	Воїнська, гр. 4, підгр. 2, вар. 5	5,7 см	<i>Максимов Е. В.</i> Новые зарубинецкие памятники в Среднем Поднпровье.— МИА, 1969, № 160, с. 42—43.
5.	Село Таценки (2 екземпляра)	Те ж	Воїнська, гр. 4, підгр. 2	4 см, 0,9 см	Там же, с. 44.
6.	Село Таценки	Випадкова знахідка	Очкоподібна, гр. 9, вар. 3	8 см, 14 см	Там же, с. 39, 43.
7.	Село Рудяки Бориспільського р-ну Київської обл.	На поселенні з пізньозарубинецьким матеріалом	Гостропрофільована гр. 10, підгр. 2, вар. 4	3,1 см (уціліла частина); 1 см	<i>Максимов Е. В.</i> Среднее Поднпровье на рубеже нашей эры. Киев, 1972, с. 41.
8.	Село Коржі Барішівського р-ну Київської обл.	Те ж	Воїнська, гр. 4, підгр. 2, вар. 3	Близько 8 см	<i>Савчук А. П.</i> Поселения зарубинецкой культуры в поречье р. Трубеж.— МИА, 1969, № 160, с. 85—86.
9.	Село Пасічна Барішівського р-ну	На поселенні з пізньозарубинецьким матеріалом	Гостропрофільована, гр. 10, підгр. 2, вар. 4	3,5 см; 0,7 см	Там же. Там же.
10.	Ржищів Київської обл.	Могильник (?)	Гостропрофільована гр. 10, підгр. 1, вар. 2		<i>Петров В. П.</i> Зарубинецкий могильник.— МИА, 1959, № 70, с. 59.
11.	Село Вовчків Переяслав-Хмельницького р-ну Київської обл.	На поселенні з пізньозарубинецьким матеріалом	Воїнська, гр. 4, підгр. 2, вар. 2	7 см	<i>Савчук А. П.</i> Указ соч., с. 86.
12.	Село Зарубинці Переяслав-Хмельницького р-ну	Могильник, умови не відомі	Те ж	5,5 см	<i>Петров В. П.</i> Указ. соч., с. 44—45

№ п/п	Місце знахідки	Умови знахідки	Тип, група, підгрупа і варіант (за А. К. Амброзом)	Розміри фібули (довжина і максимальна ширина)	Де опублікована
13.	Село Зарубинці Переяслав-Хмельницького р-ну	Могильник, умови не відомі	Очкоподібна, гр. 9, вар. 3	7 см	<i>Петров В. П.</i> , Указ. соч., с. 45.
14.	Село Грищенці Канівського р-ну Черкаської обл.	Не відомі	«Бойів», гр. 4, підгр. 3		Там же.
15.	Те ж	Поселення (?)	Гостропрофільована, гр. 10, підгр. 1 вар. 1а	6 см; 1,1 см	Там же.
16.	»	Те ж (?)	Те ж	6 см; 1 см	Там же.
17.	Село Степанці Канівського р-ну	Не відомі	Гостропрофільована, гр. 10	9 см; 4,5 см	<i>Ханенко Б. Н.</i> и <i>В. И.</i> Древности Приднепровья, вып. VI, 1907, табл. XIX, рис. 328.
18.	Село Кононча Канівського р-ну	Городище, умови не відомі	Гостропрофільована гр. 10, підгр. 1, вар. 1а	7 см, 2 см	Там же, рис. 302.
19.	Те ж	Те ж	Очкоподібна, гр. 9, вар. 2	7 см; 1,1 см	Там же, рис. 304.
20.	»	»	Гостропрофільована, гр. 10	5,5 см; 1,6 см	Там же, рис. 303.
21.	Село Бихів (?)	Не відомі	Те ж, підгр. 2, вар. 4	5,5 см	В колекції Археологічного музею АН УРСР.
22.	Село Пастирське Златопільського р-ну Черкаської обл.	Городище (?), умови не відомі	«Авциса», гр. 5, вар. 1		<i>Ханенко Б. Н.</i> и <i>В. И.</i> Древности Приднепровья, 1899, вып. 11, табл. XIII, рис. 257.
23.	Надпоріжжя	Те ж	Очкоподібна, гр. 9, вар. 3	6,5 см; 1,4 см	В колекції Археологічного музею АН УРСР.
24.	Сміла Черкаської обл.	Городище (?), умови не відомі	Воїнська, гр. 4, підгр. 2, вар. 1	7 см	<i>Бобринский А. А.</i> Курганы и случайные археологические находки близ местечка Смела. Спб, 1901, т. 3, табл. 1, 2.
25.	Село Ліплява Канівського р-ну Черкаської обл.	Не відомі	Воїнська, гр. 4, підгр. 2, вар. 2		<i>Петров В. П.</i> Зарубинецько-корчуватівська культура Середнього Подніпров'я синхронні культури суміжних територій.— Археологія, 1961, т. 12, табл. III, б.
26.	Село Суботів Чигиринського р-ну Черкаської обл.	Могильник, пох. 3	Пружинна, гр. 12, вар. 7	4,3 см	<i>Максимов Е. В.</i> Новые зарубинецкие памятники...

№ п/п	Місце знахідки	Умови знахідки	Тип, група, підгрупа і варіант (за А. К. Амброзом)	Розміри фібули (довжина і максимальна ширина)	Де опублікована
27.	Село Трипілля Обухівського р-ну Київської обл.	Могильник, пох. 12 з пізньозарубинецьким матеріалом	Підв'язна, гр. 16, підгр. 1 (серія 1)		<i>Цыдровская Л. А.</i> Отчет о разведывательных и охранных работах в р-не сел Таценки, Ново-Украинка, Триполье Обуховского р-на Киевской обл. в 1977 г.— НА ИА АН УССР.
28.	Черкаська обл.	Не відомі	Воїнська, гр. 4, підгр. 2, вар. 1	7,2 см	<i>Бобринский А. А.</i> Отчет об исследовании курганов в Черкасском и Чигиринском уездах Киевской губ.—ИАК, 1909, вып. 40.

Умови виявлення розглянутих нами фібул досить неясні: майже всі вони, за винятком фібули з Дівич Гори, знайдені під час розвідок на поселеннях, що мають як зарубинецький матеріал, так і кераміку типу Почепа і Рахнів.

В основному вказані фібули західноєвропейського походження (Поєвслення, Поельб'я), крім двох так званих причорноморських та однієї почепської, які не характерні для Західної Європи. Аналогії фібулам «воїнської» групи відомі в Золотій Балці (мог. 6, 65), Північному Причорномор'ї (Неаполь, курган, пох. 17; с. Козацьке, курган 1), на пам'ятках типу Почепа (Почеп, Синьково), а також пшеворської і липицької культур¹⁰.

Першим століттям н. е. датується і фібула з с. Суботів, пружинна, з гладким корпусом і кнопкою на кінці пластинчастого приймача (група 12), виявлена в похованні разом з латенським поясним гачком. Аналогії цій знахідці є в Північному Причорномор'ї¹¹.

Друга велика хронологічна і типологічна група прикрас з Середнього Подніпров'я (гостропрофільовані фібули — групи 10 і 11, за А. К. Амброзом) включає десять екземплярів з восьми пунктів (Рудяки, Пасічна, Ржищів, Грищенці, Кононча, Степанці, Бихів, Київщина), які повністю охоплюють всю першу чверть I тисячоліття н. е.

Причорноморський тип гостропрофільованих фібул (група 11) представлений екземпляром з Київщини (серія 1, варіант I—1, який датується другою половиною I ст. н. е.¹²). Вироби цього варіанта були поширені в дунайських провінціях Римської імперії, звідки і потрапляли на південь Східної Європи.

Всі інші фібули (дев'ять екземплярів) належать до так званих західних типів (група 10, за Амброзом), найбільш ранні з них можуть бути віднесені до першої підгрупи, варіант 1a (дві з Грищенців і одна з Конончі) та варіант 2 (один екземпляр з Ржищева)¹³. Фібули першого

¹⁰ *Вязьмитина М. И.* Золотобалковский могильник. Киев, 1972; *Заверняев Ф. М.* Указ. соч. *Smieszko M.* Kultury wczesnego okresu epoki cesarstwa rzymskiego w Malopolsce Wschodniej. Lwów, 1932.

¹¹ *Максимов Е. В.* Среднее Поднепровье на рубеже нашей эры. Киев, 1972.

¹² *Амброз А. К.* Фібули юга., с. 40.

¹³ Там же, с. 36.

варіанта (з ромбічною головкою) датуються загалом першою половиною I ст. н. е. (епоха Тіберія — 14—37 рр.)¹⁴. Екземпляр з Конончі має дещо більшу, ніж у фібул з Грищенців, головку, яка орнаментована рядом поздовжніх наколів. Фібула з Ржишева, на жаль, пошкоджена — зігнута вдвое. Вона з фігурною дужкою і кнопкою на кінці ніжки. Зразки цього варіанта датуються I ст. н. е., а екземпляр з Ржишева, можливо, і початком II ст., оскільки має суцільний приймач¹⁵.

Фібули першої підгрупи західного походження і характерні для дунайських провінцій. Аналогії відомі на пам'ятниках пшеворської (с. Лучки, поховання) і липицької (Верхня Липиця, Колоколин, Гринів) культур¹⁶.

Фібули другої підгрупи 4-го варіанта — двочленні з гребенем на дужці і високим приймачем — більш пізні в хронологічному відношенні¹⁷. Вони представлені трьома екземплярами (Пасічна, Рудяки, Бихів). Знахідки з Пасічної і Рудяків трапились на поселеннях з «пізньозарубинецькою» (тобто типу Почеп-Рахнів) керамікою. Умови знахідки фібули з Бихова не визначені¹⁸.

Вироби даного варіанта датуються другою половиною II — початком III ст. н. е.¹⁹, хоча верхню межу (III ст.) можна поставити під сумнів, оскільки в закритих датованих комплексах вони зафіксовані в основному разом з матеріалами другої половини — кінця II ст. н. е.²⁰ Центр виробництва цих фібул — північна частина Панонії (їх ще називають «панонськими»). Аналогії відомі в Словаччині (Костольна на Дунаї, пох. 50), Данії, а також у Подністров'ї (Бокани, пох. 10)²¹.

Особливу увагу в нашій колекції привертають дві фібули: з Конончі і Степанців. Перша загалом близька до гостропрофільованих фібул західних типів (група 10, за А. К. Амброзом), але відрізняється рядом деталей. Вона має високий масивний гребінь і ніжку з потовщенням на кінці у вигляді потрійної намистини. Довжина фібули — 5,5 см, максимальна ширина головки — 1,7 см. Очевидно, ця знахідка пізніша, ніж три попередні (з групи 10, підгрупи 2), і в хронологічному ряді стоїть слідом за ними. Попередньо її можна датувати другою половиною II — початком III ст. н. е.

Фібула із Степанців має ще більші розміри і пропорції, ніж описана вище (довжина — 9 см, максимальна ширина головки — 4,5 см, ширина гребеня — 3,5 см). У верхній частині головки є три вертикальні виступи (для утримання осі пружини) і два горизонтальні. На голівці розташовані три отвори. В один з них встромлене кільце, до якого, певно, прикріплювався ланцюжок. На спинці є два гребені складної форми. Ніжка масивна, з намистиною та кнопкою на кінці. Хронологічно фібула із Степанців більш пізня, ніж попередні, і близька до прикрас з виїмчастою емаллю (типу фібули з Межигірського скарбу)²².

Гостропрофільовані фібули західних типів перших століть нашої ери, знайдені на Середньому Подніпров'ї, утворюють типологічний ряд, в якому простежується тенденція до збільшення розмірів і пропорцій, а

¹⁴ *Ulbert G. Die römischen Donau—Kastelle Aislingen und Burghöfe.*— Berlin, 1959, s. 66.

¹⁵ *Амброз А. К. Фібулы юга..*, с. 38.

¹⁶ *Kolnik T. K typologii a chronologii niektorých spůn z mladšej doby rimskej na jugozapadnom Slowensku.*— *Slowenská archeologia*, 13-1. Bratislava, 1965; *Smiszko M. Kultury...* s. 156—158.

¹⁷ *Амброз А. К. Фібулы юга..*, с. 38.

¹⁸ Фібула зберігається в Археологічному музеї АН УРСР. В каталозі музею пункт знахідки вказаний як Бихів. Експонується з іншими фібулами з Середнього Подніпров'я.

¹⁹ *Амброз А. К. Фібулы юга..*, с. 38.

²⁰ *Kolnik T. Op. cit.*

²¹ *Ibid.*, s. 186; *Амброз А. К. Фібулы юга..*, с. 38.

²² *Хойновский И. А. Краткие исторические сведения о предках славян и Руси.* Киев, 1896, вып. 1, табл. 19.

також ускладнення форми: стає масивнішою ніжка, з'являється другий гребінь на спинці й отвори на головці, які пізніше замінюються гніздами емалей. Хронологічно ці фібули охоплюють усю першу чверть I тисячоліття н. е. Вони характерні для комплексів пшеворської і липицької культур, а також поширені на пізньозарубинецьких пам'ятках Південного Бугу і Подесення.

Третю групу фібул перших століть нашої ери становлять так звані очкоподібні (група 9, за А. К. Амброзом)²³ — всього шість екземплярів, з яких п'ять належать до «пруської» і один — до «основної» серії.

Загалом очкоподібні фібули датуються II ст. н. е.²⁴, але серед «пруської» серії можна виділити більш ранні варіанти (з с. Зарубинці і Надпоріжжя). Про ранній їх характер має свідчити орнамент у вигляді двох невеличких кілець («очок»), а також горизонтальні виступи на тулубі біля пружини (у фібули з Надпоріжжя)²⁵. Ніжка фібули із Зарубинців прикрашена шістьма «очками» (по три в верхній і нижній частинах). Ніжка екземпляра з Надпоріжжя також орнаментована двома концентричними колами, над якими прокреслено дві лінії під кутом і одна по нижньому краю ніжки. Тулуб має поздовжнє ребро. Спинка кожної з обох фібул розділена горизонтальним валиком.

У трьох інших зразків цієї серії (з Таценки, Лютежа, Київщини) вже відсутні «очки» на головці і горизонтальний валик на згині тулуба. На спинці кожної з них є вертикальна орнаментована смужка, а на ніжці — по три пари «очок».

Ранні варіанти фібул «пруської» серії (із Зарубинців і Надпоріжжя) можна віднести до кінця I — першої половини II ст. н. е., а три інші — до другої чверті — середини II ст.

Очкоподібні фібули «основної» серії у нашій колекції представлені екземпляром з городища Кононча. У нього є невеликий валик на згині тулуба і поздовжнє слабо виражене ребро. «Очок» зовсім немає. Краї фібули орнаментовані насічками, а низ ніжки — прокресленими лініями. А. К. Амброз датує виробу «основної» серії II ст. н. е. Дану фібулу за аналогіями можна віднести до пізнього варіанта серії²⁶, тобто до середини — другої половини II ст.

Щодо умов виявлення, то конкретно можна вказати лише екземпляр з Лютежа, який був знайдений у культурному шарі поселення з пізньозарубинецьким матеріалом.

Ареал очкоподібних фібул — північна частина Центральної Європи (Данія, Голландія, Північна Польща, НДР, Південно-Східна Прибалтика). На більш близьких територіях аналогії відомі в Рахнах, на пам'ятках почепського типу (Синьково), липицької і пшеворської культур²⁷. Північне походження очкоподібних фібул підтверджує і той факт, що майже всі вони виготовлені з латуні, яка характерна для Балтійського регіону²⁸.

Якщо йдеться про історико-культурне визначення пам'яток, з якими пов'язані всі розглянуті тут фібули, то поки що ми можемо лише в

Рис. 2. Хронологія фібул з Середнього Подніпров'я:

1 — с. Грищенці; 2 — с. Зарубинці; 3 — с. Таценки; 4 — с. Вовчків; 5 — с. Пастирське; 6 — с. Суботів; 7 — с. Таценки; 8 — Київщина; 9, 10 — с. Грищенці; 11, 20 — с. Кононча; 12 — м. Ржищів; 13 — с. Трипілья; 14 — с. Коржі; 15 — с. Зарубинці; 16 — Надпоріжжя; 17 — с. Лютіж; 18 — с. Таценки; 19 — Київщина; 21 — с. Пасічна; 22 — с. Рудяки; 23 — с. Бихів; 24 — с. Кононча; 25 — с. Степанці.

²³ Амброз А. К. Фібулы юга., с. 35—36.

²⁴ Там же.

²⁵ Фібула без шифру зберігається в Археологічному музеї АН УРСР і походить із зібрань О. В. Бодяньського. Місце знахідки — Надпоріжжя.

²⁶ Амброз А. К. Фібулы юга., с. 35—36.

²⁷ Цигилик В. М. Населення Верхнього Подністров'я перших століть нашої ери. К., 1975, с. 121—122.

²⁸ Черных Е. Н., Барцева Т. Б. Сплавы цветных металлов.— МИА, 1972, № 187, с. 62.

Фібули	I ст. до н.е.	I ст. н.е.	II ст. н.е.	III ст. н.е.
		██████		
2		██████████		
3		██████████		
4		██████████		
5		██████████		
6		████████████████████		
7		████████████████████		
8			██████████	
9		██████████		
10		██████████		
11		██████████		
12		██████████████████		
13			██████████████████	
14			██████████████████	
15			██████████████████	
16			██████████████████	
17			██████████████████	
18			██████████████████	
19			██████████████████	
20			██████████████████	
21			██████████████████	
22			██████████████████	
23			██████████████████	
24			██████████████████	
25			██████████████████	██████████

кількох випадках відзначити зв'язок з пізньозарубинецькими матеріалами (Лютіж, Трипілля — Дівич Гора, Таценки, Рудяки, Коржі, Пасічна, Вовчків). Проте повна відповідність таким же комплексам у Мар'янівці, Рахнах і Почепі²⁹ свідчить на користь саме цього зв'язку. В хронологічному плані (рис. 2) середньодніпровський комплекс фібул характеризує без істотної лакуни весь період першої чверті I тисячоліття н. е., а також досить повно й перехідні етапи: середину і кінець I ст. н. е. та кінець II — початок III ст. Крім того, розглянутий комплекс відповідає хронології монетних скарбів і окремих монет I—II і II — початку III ст., знайдених на території Середнього Подніпров'я.

Л. А. ЦИНДРОВСКАЯ

**О некоторых типах фибул
первых веков нашей эры
на Среднем Поднепровье**

Резюме

В статье рассмотрены находки фибул первой четверти I тысячелетия н. э. на Среднем Поднепровье, которые в комплексе с другими датированными материалами (монеты, пряжки, подвески, античный импорт и т. п.) и керамикой дают представление о характере материальной культуры на указанной территории и направлении контактов среднеднепровского населения с другими культурами в позднезарубинецкое время.

Наиболее широко представлены три типа фибул (по классификации А. К. Амброза): воинские, глазчатые, сильнопрофилированные, которые характеризуют, без существенного разрыва, весь период первой четверти I тысячелетия н. э. Во многих случаях рассмотренные фибулы найдены на памятниках и в комплексах, содержащих позднезарубинецкий материал (Субботов, Триполье, Лютеж, Таценки, Рудяки, Коржи и др.).

²⁹ Хавлюк П. І. Пам'ятки зарубинецької культури на Побужжі.— Археологія, 1971, вип. 4; Хавлюк П. І. Зарубинецька культура Південного Побужжя та Лівобережжя Середнього Дністра.— Археологія, 1975, вип. 18; Заверняев Ф. И. Почепское селище...